

**LA RESPONSABILITAT SOCIAL UNIVERSITÀRIA
I LA CONSTRUCCIÓ D'UNA SOCIETAT
PER A TOTES LES EDATS**

**LA RESPONSABILIDAD SOCIAL UNIVERSITARIA
Y LA CONSTRUCCIÓN DE UNA SOCIEDAD
PARA TODAS LAS EDADES**

***THE UNIVERSITY SOCIAL RESPONSIBILITY
AND THE BUILDING OF A SOCIETY FOR ALL AGES***

*Stephany Bravo-Segal**

DOI: 10.7203/anuari.psicologia.19.2.13

Resum

L'assaig presenta una reflexió sobre el rol que pot exercir la responsabilitat social universitària en la construcció d'una societat per a totes les edats, concepte proposat per Nacions Unides (1995a; 2003) i inspirat en els principis de respecte, protecció, solidaritat intergeneracional i inclusió de les persones majors. Durant uns anys, les persones majors van representar un grup minoritari exclòs i socialment estigmatitzat. En virtut dels avanços científics i tecnològics que han permès estendre la vida, el progressiu augment de les persones majors a nivell mundial ha suscitat la creació de polítiques en favor del respecte i igualtat social, que frenen la reproducció i perpetuació de pràctiques discriminatòries o edatistes que deriven en exclusió social d'aquest col·lectiu. En aquest context, la gestió èticament i socialment responsable de la universitat amb el seu entorn és un factor clau per al desenvolupament de societats més justes per a totes les edats.

Paraules clau: responsabilitat social universitària; persones majors; «edatisme», societat per a totes les edats; envelliment.

* Departament de Cognició, Desenvolupament i Psicologia de l'Educació. Universitat de Barcelona. Passeig de la Vall d'Hebron, 171, 08035, Barcelona, Espanya. Fax: +934 021 427. Correspondència: <sbravo.segal@ub.edu>.

Resumen

El presente ensayo ofrece una reflexión sobre el rol que puede ejercer la responsabilidad social universitaria en la construcción de una sociedad para todas las edades, concepto propuesto por Naciones Unidas (1995a; 2003) e inspirado en los principios de respeto, protección, solidaridad intergeneracional e inclusión de las personas mayores. Durante años las personas mayores representaron un grupo minoritario excluido y socialmente estigmatizado. En virtud de los avances científicos y tecnológicos que han prolongado la vida, el progresivo aumento del número de aquellas, a nivel mundial, ha suscitado la creación de políticas en favor del respeto e igualdad social, que frenen la reproducción y perpetuación de prácticas discriminatorias o «edadistas» que deriven en exclusión social de este colectivo. En este contexto, la gestión ética y socialmente responsable de la universidad con su entorno es un factor clave para el desarrollo de sociedades más justas para todas las edades.

Palabras clave: responsabilidad social universitaria, personas mayores, «edadismo», sociedad para todas las edades, envejecimiento.

Abstract

This essay presents a reflection on the role that the University Social Responsibility can play in the construction of a society for all ages, concept proposed by the United Nations (1995a; 2003) and inspired by the principles of respect, protection, intergenerational solidarity and inclusion of older people. For years, the older people represented an excluded and socially stigmatized minority group. By virtue of the fact that scientific and technological advances have made it possible to extend life, the progressive increase in the number of older people worldwide has led to the creation of policies in favor of the respect and social equality, which slow down the reproduction and perpetuation of discriminatory or ageist practices that lead to social exclusion of this group. In this context, the ethical and socially responsible management, of the university with their environment, it's a key factor for the development of fairer societies for all ages.

Key words: university social responsibility, older people, «ageism», society for all ages, aging.

Introducció

El procés de promoció i enfortiment de la dimensió social de la universitat –motivada, entre altres, per l'increment de la consciència ètica de l'impacte de les organitzacions en la societat–, va suposar per a la universitat renovar-ne la seua filosofia d'acció, ja no solament limitada a la generació de coneixement

mitjançant docència i recerca, sinó a l'exercici d'un rol més actiu i protagonista amb el seu entorn, i això ha ofert possibles solucions i alternatives que donen respostes als problemes de tipus social, ambiental, energètic i econòmic als quals s'enfronta en l'actualitat (De la Cuesta, De la Cruz i Rodríguez, 2010; Ministeri d'Educació, 2011; Ruiz-Corbella i Bautista Cerro-Ruiz, 2016; Vallaeys, 2007; 2008).

Aquesta nova dimensió social, sota el marc de la Responsabilitat Social Universitària (RSU) com a aspecte transversal, multidimensional i inherent a les seues activitats (De la Cuesta i Sánchez, 2012; Vallaeys, 2008), es basa en una política de millora contínua de la universitat mitjançant 4 processos (Vallaeys, 2008: 209):

- a) Gestió ètica i ambiental de la institució.
- b) Formació de ciutadans responsables i solidaris.
- c) Producció i Difusió de coneixements socialment pertinents.
- d) Participació social en promoció d'un desenvolupament més humà i sostenible.

Aquesta demanda d'implicació social i ètica, suggerida també per la UNESCO (1998) en la Declaració Mundial sobre Educació Superior per al segle XXI, apel·la a la recerca i transferència de coneixement orientat en i cap a les necessitats socials:

L'educació superior ha de reforçar el seu servei a la societat i, especialment, les seues activitats per eliminar la pobresa, la intolerància, la violència, l'analfabetisme, la fam, la degradació ambiental i la malaltia, per a la qual cosa s'han d'utilitzar principalment enfocaments transdisciplinaris i interdisciplinaris en l'anàlisi dels temes i els problemes (art. 6b).

En altres paraules, l'extensió de la labor universitària amb el seu entorn i el compromís amb la gestió ètica, efectiva i eficient dels seus recursos desafia que les universitats, com a institucions educatives socialment responsables amb el desenvolupament sostenible, passen a

a exercir un rol més actiu en la construcció de societats més justes i equitatives (Pérez Martínez, Naranjo Pérez i Mesa Espinosa, 2017).

El desafiament de construir una societat per a totes les edats des de la universitat

En la cerca de justícia i igualtat social com a garanties per al desenvolupament sostenible de les actuals i futures generacions, el progressiu augment

de persones majors ha obligat a crear i modificar una sèrie de normatives tant a Espanya com a l'àmbit mundial, dirigides a respondre als reptes i oportunitats que genera aquesta dinàmica poblacional (Centre Llatinoamericà i Caribeny de Demografia i Comissió Econòmica per a l'Amèrica Llatina i el Carib, 2011; Nacions Unides, 2003; UNFPA, 2017).

Un d'aquests desafiaments és la lluita contra la discriminació i l'exclusió per edat, fenomen que ha tingut major repercussió des que Butler i Lewis (1973) van introduir el terme *ageism* o «edatisme» per descriure les referències i actituds especialment negatives sobre la vellesa o persones majors, així com les pràctiques discriminatòries i polítiques institucionals que perpetuen estereotips sobre aquest grup d'edat. Aquests autors van definir l'edatisme com

un procés per mitjà del qual s'estereotipa de forma sistemàtica les persones majors i en contra de les persones majors pel fet de ser velles, de la mateixa manera que actuen el racisme i el sexisme, casos en què és a causa del color de la pell o del gènere (Butler i Lewis, 1973: 141).

Generar canvis en els agents que transmeten i perpetuen l'edatisme –com ara mitjans de comunicació, cultura popular, institucions, etc.–, mitjançant programes d'intervenció, recerca i formació, constitueixen accions necessàries per reduir-ne l'impacte nociu en la societat (Losada Baltar, 2004).

Entre les mesures adoptades en l'àmbit mundial per a afavorir una societat no edatista i, per tant, inclusiva, es troba la proposta de Nacions Unides (1995a; 1995b; 2003) de construir «una societat per a totes les edats», concepte inspirat en el respecte dels drets humans i llibertats fonamentals, la solidaritat intergeneracional i la protecció contra la discriminació en funció de l'edat. Segons aquest plantejament, que constitueix un mitjà i fi en si mateix, *una societat per a totes les edats* és aquella que «ajusta les seues estructures i funcionament i les seues polítiques i plans a les necessitats i capacitats de tots, en benefici de tots, i així s'aprofiten les possibilitats de tots, en benefici de tots» (Nacions Unides, 1995a: 9). En altres paraules, basa les seues accions en els principis de reciprocitat i equitat, fomenta la participació, realització, independència, cures, autorealització i dignitat de tots, i contribueix així a la cohesió i al desenvolupament social (Nacions Unides, 1995a; 2003).

Ara bé, en tornar a l'àmbit educacional, el Reial decret 1393/2007, de 29 d'octubre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments universitaris oficials a Espanya, estipula en l'article 3.5 que la formació en qualsevol activitat professional ha de realitzar-se des del respecte dels drets fonamentals i d'igualtat entre homes i dones, la promoció dels drets humans i els principis d'accessibilitat universal, la no discriminació i d'acord amb els valors democràtics i una cultura de pau (Butlletí Oficial de l'Estat, 2007). Per tant, perquè la universitat siga socialment responsable en el desafiament de construir una societat per a

totes les edats, ha d'assumir majors compromisos que li permeten contribuir amb les seues diverses accionsal desenvolupament i abast d'aquest propòsit (Vallaey, de la Cruz i Sasia, 2009).

En relació als 4 processos citats per Vallaey (2008), per exercir la missió social de la universitat, es descriuen a continuació algunes accions que poden realitzar-se des d'aquesta per a contribuir a construir una societat per a totes les edats.

La gestió organitzacional

En primer lloc, reconèixer la necessitat de col·laboració entre la Universitat i institucions que conformen l'estructura social és clau per a respondre a les necessitats de les persones majors, ja que aquestes necessitats al seu torn es relacionen amb les de tota la societat (Sánchez, 2007). A més, el fet de vincular la gestió organitzacional en matèria d'envelliment actua sobre un factor determinant per al desenvolupament humà com és l'acció socioeducativa en un grup prioritari a nivell mundial: les persones majors, i es respon així al compromís internacional d'incloure polítiques que promoguen una vellesa positiva i activa (Centre Llatinoamericà i Caribeny de Demografia i Comissió Econòmica per a Amèrica Llatina i el Carib, 2011; Institut de Majors i Serveis Socials, 2011; Nacions Unides, 2003; UNFPA, 2017).

Una vegada realitzada l'anàlisi de l'entorn i identificades les àrees d'interès, la universitat ha de qüestionar-se i autoanalitzar-se per diagnosticar com està gestionant el cicle vital de la vellesa en tots els seus àmbits, com afecta a la gestió interna i de quina altra manera pot contribuir a un envelliment positiu, actiu i al desenvolupament d'una societat per a totes les edats, tant dins com fora del context organitzacional. Per exemple, quin és el maneig que té de la seua plantilla sènior, identificar si hi ha patrons de discriminació per motius d'edat i si brinda facilitats o oportunitats de contractació a persones majors de 50 anys. També, si manté o pot establir vinculació directa amb els seus funcionaris jubilats, no solament a través del nomenament de professors emèrits o catedràtics associats, com actualment ocorre, sinó a través del foment d'activitats culturals, socials, científiques o passatemps especials. Inclús més formalment, a través d'associacions de professors jubilats.

Així mateix, la universitat ha de plantejar-se constants desafiaments a curt, mitjà i llarg termini que permeten promoure un comportament institucional basat en pràctiques ètiques no edatistes i ambientalment sostenibles. Açò últim no és possible sense una definició clara de valors i un codi d'ètica, així com d'indicadors de verificació i procediments de notificació d'aquests. Per tant, definir una missió i visió en línia amb els ideals d'una societat per a totes les edats constitueix un altre pas per consolidar la gestió socialment responsable de la universitat en aquest àmbit.

Quant a la comunicació de la gestió i sostenibilitat de les seues pràctiques orientades a una societat per a totes les edats, la universitat ha d'avaluar els seus impactes socials, gestió econòmica i mediambiental de forma ètica i transparent, i també informar-ne. La publicació d'indicadors socials i econòmics, convenis i execució de projectes socials en favor del col·lectiu major, reconeixements, nombre d'empleats majors i/o que treballen en l'àmbit gerontològic, capacitacions en l'àrea, participació amb associacions de majors, xarxes de vinculació intergeneracional o exclusiu amb persones majors, plans de millora, etc., han de ser divulgats a través de memòries i informes de rendició de comptes públics, etc., com a part del compromís adoptat.

Formació i docència

Una universitat responsable en la construcció d'una societat per a totes les edats ha de brindar formació qualificada a tots els professionals i investigadors no solament en competències i eines metodològiques en matèria gerontològica, sinó també en habilitats socials i principis morals en favor de les persones majors, que els permeta respondre de forma ètica i compromesa amb la seua professió i estudis a les demandes socials i laborals del seu entorn (Martí-Vilar i Rodríguez Osorio, 2016). La formació socialment responsable en l'àmbit de la vellesa ha de ser un contingut transversal en la malla curricular de totes les carreres professionals, així com estar clarament definida com un valor essencial en el manual de convivència institucional.

Instruir en valors com ara el respecte, l'empatia i la responsabilitat social proactiva, en què s'hi involucre a tots els actors en la presa de decisions, sense importar l'edat, enfortirà la construcció d'una societat per a totes les edats. Per això, la universitat ha d'impulsar programes intergeneracionals i afavorir l'aprenentatge ètic, que permeta comprendre i respondre activament a les noves dinàmiques socials de l'entorn.

Per exemple, la formació de psicòlegs en envelliment saludable ha de vincular necessàriament teoria i pràctica, ja que les tasques del seu acompliment professional s'hauran de centrar en la promoció del benestar i el foment de la qualitat de vida de les persones majors (Martí-Vilar i Rodríguez Osorio, 2016). Aquesta capacitació i intervenció amb persones majors ha de ser actualitzada en continguts

conceptuals, procedimentals, tècnics, i actitudinals, que permeten als professionals incrementar el seu coneixement i capacitat reflexiva i crítica, de manera que redunde en benefici del seu creixement personal i pràctica professional (Martí-Vilar, 2013: 87).

També des de la docència, així com des de la mateixa gestió organitzacional, cal fomentar l'ús ètic i respectuós del llenguatge en la comunicació amb o cap a persones majors. Per exemple, amb la promoció de l'elecció de terminologia neutral i representativa per a tot el col·lectiu, lliure d'estigmes i connotacions negatives, com ara els vocables «majors» o «persones majors» (Hernández Rodríguez, 2007; Minichiello, Browne, i Kending, 2000; Viladot i Presas i Giles, 2012) i desaconsellant «avis», «vells» o «ancians» (Díaz, 2011; European Anti Poverty Network, 2012).

D'igual manera, a través del seu ensenyament, la universitat ha de conscienciar els futurs professionals sobre els efectes negatius d'incórrer en l'anomenat *elderspeak* o parla edatista (Pinazo-Hernandis, 2013), basat en acomodacions lingüístiques d'incompetència com l'ús de vocabulari simplificat, repeticions, imperatius i diminutius, etc., que denoten falta de respecte i minoren l'autoestima i dignitat de les persones majors (Williams, Hernan, Gajewski i Wilson, 2009, citat en García Escudero, 2013). Així mateix, ha de prevenir l'ús d'un llenguatge paternalista (tracte condescendent i sobreprotector) o infantilista (tracte infantil), que sotmeten en acció i decisió les persones majors (Pinazo-Hernandis, 2013; Sirlin, 2008; Viladot i Presas i Giles, 2012). Aquesta formació específica és fonamental per a contribuir a eradicar males pràctiques comunicatives que s'allunyen dels ideals d'una societat inclusiva i respectuosa per a totes les edats.

D'altra banda, una universitat socialment responsable en la construcció d'una societat per a totes les edats ha de vetllar per l'educació i aprenentatge al llarg de tot el cicle vital, sense restriccions d'edat, com a forma d'accés i participació sense edatisme (Nacions Unides, 1995b). Des del campus han de preguntar-se com es poden donar més i/o millors oportunitats de formació a persones majors, així com respondre a les diverses necessitats, inquietuds i demandes d'aquest grup divers i cada vegada en augment (Alfageme i Cabedo, 2005; Institut de Majors i Serveis Socials, 2011; Lirio i Morales, 2012; Villar, Triadó, Pinazo i Solé, 2010). La creació d'instruments específics de recollida d'informació ciutadana, així com de tècniques diagnòstiques sobre gustos i demandes de les persones majors, són ideals per a tenir en compte les múltiples dimensions socials, contextuals i educatives d'aquest col·lectiu.

Si bé actualment la majoria d'universitats espanyoles disposa de programes educatius específics per a persones majors a través de les anomenades «Universitat de l'Experiència», «Universitat de la tercera edat», «Universitat per a majors» o «Aula permanent», etc. (Alfageme i Cabedo, 2005), és necessari que aquests programes no siguin vistos com una extensió més de les seues aules i facen seu l'objectiu de l'educació de persones majors. La demanda creixent observada a Espanya i Europa exigeix ampliar la formació de programes universitaris

que s'allunyen del mer entreteniment i ocupació de les persones majors i passen a ser un objectiu central dins de l'organització. En aquest sentit, la universitat ha de comprometre's mitjançant l'augment o creació d'una oferta formativa variada, amb metodologies adaptades i concordes amb els nous requeriments que presenta aquest col·lectiu, en què deixen de ser sol receptors i passen a ser reconeguts com a ciutadans actius, amb deures i drets formatius i d'aprenentatge com en qualsevol altra etapa del cicle vital (Alfageme i Cabedo, 2005; Institut de Majors i Serveis Socials, 2011; Forés, 2013; Lirio i Morales, 2012).

D'igual manera, la universitat ha d'oferir més i millors oportunitats que permeten estendre la figura de «professors o tutors sèniors», que des de la seua experiència i trajectòria continuen contribuint i assessorant, si ho desitgen, en determinades assignatures teòriques o pràctiques.

En línia amb l'anterior, la universitat ha de brindar oportunitats empíriques per al desenvolupament de la generativitat, és a dir, el foment d'accions, béns o serveis que contribueixen a la millora de la comunitat, així com també d'activitats que donen sentit i propòsit a la vida dels majors (Villar, López i Celdrán, 2013).

En altres paraules, una universitat socialment responsable i compromesa en la construcció d'una societat per a totes les edats ha de concebre l'educació dirigida a i amb persones majors no solament com una forma de contrarestar la desvinculació social o programes compensatoris de la jubilació, sinó també com un dret i opció que contribueix al benestar subjectiu, físic i realització personal dels qui hi participen, i que obri portes fins i tot a situacions que per diversos motius abans van estar tancades (Alfageme i Cabedo, 2005; Institut de Majors i Servei Socials, 2011; Lirio i Morales, 2012; Villar, Triadó, Pinazo i Solé, 2010).

Per exemple, en el cas de la Universitat de l'Experiència de la Universitat de Barcelona, la transferència a escala social i ciutadana de la responsabilitat social es fonamenta no solament en la programació educativa i accés sense requisits formatius previs, sinó també en el seu compromís per incorporar estudiants majors provinents de sectors desfavorits mitjançant un programa especial de beques, vincular professors jubilats o prejubilats de la mateixa institució com a docents, promoure activitats formatives intergeneracionals i, a més, realitzar un servei a la comunitat mitjançant l'organització de diverses activitats d'aprenentatge servei (Forés, 2013).

Producció i difusió de coneixements

Una universitat socialment responsable en la construcció d'una societat per a totes les edats ha de gestionar la producció i difusió dels diversos sabers de la gerontologia de forma pertinent i segons als objectius plantejats en la matèria. Primerament, ha de tenir clar quins coneixements ha de produir segons les necessitats identificades, a més de preguntar-se com i qui ha de difondre'ls

per a arribar amb eficàcia i atendre les manques informatives i epistemològiques de la comunitat.

En aquest sentit, la universitat ha d'estendre la formació en matèria d'envelliment a tota la ciutadania (educadors, tècnics, treballadors del sector públic i privat, professionals de mitjans de comunicació, estudiants i societat en general) amb formació reglada i no reglada que promoga la comprensió de l'envelliment com un procés que dura tota la vida i per tant concerneix tots, des del més petit al més major. Aquesta educació ha d'estimular la consciència crítica respecte als problemes que produeix, per exemple, una vellesa inactiva, la representació negativa de la vellesa i la conseqüent discriminació per motius d'edat, i ha de motivar el desenvolupament d'accions orientades a visibilitzar aquest problema i gestionar estratègies de solució realitzades per convicció i vocació cívica.

Generar campanyes de prevenció de l'edatisme o discriminació per edat mitjançant activitats formatives i experiencials com a voluntariats, passanties i/o projectes comunitaris, així com altres instàncies que eduquen la societat en matèria gerontològica i valors en general són altres exemples que poden posar-se en marxa.

D'altra banda, l'existència d'equips de treball consolidats, com els grups d'investigació en gerontologia o envelliment, són fonamentals per a respondre a la necessitat d'ampliar el coneixement teòric i empíric sobre la matèria. Des de la universitat s'han de promoure i finançar grups i/o projectes que s'especialitzen en la recerca i intervenció sobre temàtiques vinculades a la discriminació per edat. A més, es podria contribuir a una societat per a totes les edats mitjançant el foment de la R+D+I (Recerca, Desenvolupament i Innovació) en temes d'igualtat, equitat i respecte cap a les persones majors, per exemple, que redundaran en avanços per al desenvolupament humà. Donar suport a les diverses recerques de postgrau sobre problemàtiques vinculades a la població major representa una altra acció que pot contribuir als objectius abans esmentats.

Així mateix, establir una línia de comunicació i difusió específica de publicacions sobre resultats de projectes RSU desenvolupats en matèria d'inclusió i de les persones majors i de respecte, constitueix una altra estratègia específica que la universitat pot adoptar per donar sostenibilitat al projecte de construir una societat per a totes les edats.

Participació social

Estendre la participació amb les persones majors i cap a elles per promoure un desenvolupament més humà i sostenible entre generacions, és un altre pas que ha de fer la universitat per a contribuir a la construcció d'una societat per a totes les edats. Els treballs amb xarxes d'aprenentatge mutu i gestió compartida com aprenentatge-servei, la vinculació de grups de recerca o grups intergene-

racionals amb la comunitat, la creació i posada en marxa de projectes socials participatius i comunitaris en què tots, sense importar l'edat, participen en el disseny, execució i avaluació són algunes de les accions que poden gestionar-se des de o amb la participació de la universitat. Això va més enllà de l'atenció preferencial a un grup d'edat: tots han de treballar com a agents actius pel bé comú de la societat.

Sobre aquest tema, la universitat ha de motivar i desafiar els seus membres a ser part activa de les demandes socials. La institució i els actors que la integren han de comprometre's en l'elaboració d'iniciatives i projectes socials intergeneracionals que promoguen una col·laboració productiva i de transformació mútua, que impacte en l'àmbit local principalment, però també nacional i fins i tot internacional. Per exemple, mitjançant la vinculació amb centres i residències de persones majors o la creació de xarxes entre associacions de persones majors i la universitat. En aquest sentit, els convenis de cooperació entre estudiants, docents i comunitats locals són molt útils i necessaris per a aportar des de diversos contextos i realitats a un mateix fi.

També, la universitat ha d'organitzar i gestionar activitats socioeducatives com ara conferències, xarrades i col·loquis oberts a tota la comunitat i grups d'edat, que promoguen la participació i el diàleg crític intergeneracional respecte als desafiaments i conseqüències de la discriminació i exclusió per edat, per exemple.

Atès que la formació en ètica professional és fonamental per a prevenir conductes socialment injustes, incloure l'ús de metodologies participatives i reflexives, com ara l'anàlisi crítica de pràctiques professionals, la resolució de dilemes morals basada en casos reals, la conscienciació sobre possibles errors ètics en intervenció amb persones majors, així com l'experiència conjunta entre professionals i estudiants en l'àrea (Martí-Vilar i Rodríguez Osorio, 2016), pot resultar efectiu també per a augmentar la consciència moral respecte a les persones majors i la societat en general.

Responsabilitat Social Universitària: un exemple transnacional

Una mostra dels impactes positius que aporta el desenvolupament de xarxes conjuntes de col·laboració basades en projectes de Responsabilitat Social Universitària i persones majors va ser la *Investigación Acción Participativa* (IAP), duta a terme a Colòmbia per un grup d'investigadors i estudiants voluntaris de la Universitat Autònoma de Bucaramanga (Colòmbia), de la Universitat de València (Espanya) i persones majors institucionalitzades de la Fundació Albeiro Vargas de Colòmbia (Martí-Noguera, Martínez Salvá, Martí-Vilar i Marí Mollá, 2007).

Aquest projecte, executat mitjançant el desenvolupament d'una Comunitat Social de Recerca –CSI– (Martí-Vilar, Marí, Martínez, Climent i Campos, 2005), va permetre no solament establir una primera acció avaluadora del benestar psicològic en les persones majors de la fundació, sinó també ser de gran utilitat per a tots els involucrats, i en va demostrar el gran potencial com a instrument de desenvolupament personal i participació social (Martí-Noguera, Martínez Salvá, Martí-Vilar i Marí Mollá, 2012).

Per als investigadors, va significar un procés de reflexió i aproximació teoricopràctica a les dimensions del benestar subjectiu de les persones majors institucionalitzades (acte d'acceptació, relacions socials positives, autonomia, domini de l'ambient, propòsit de vida i creixement personal), i va permetre augmentar el coneixement en aquesta àrea. Per als professionals i tècnics de la Fundació Albeiro Vargas, el procés i percepció d'aquesta recerca participativa, així com la relació de col·laboració establerta amb ambdues universitats i els seus alumnes va ser molt positiva, i va donar un matís diferent de cara a les futures etapes de la IAP.

Quant a l'activitat universitària voluntària promoguda pel projecte de RSU, es va produir una major implicació dels estudiants en benefici de la societat, sobretot en matèria de promoció del benestar psicològic de les persones majors, i això va fer possible fins i tot la transferència de coneixements a altres centres. I per als residents majors que van participar del projecte també va tenir un efecte reconegut, no solament perquè van poder donar a conèixer les seues experiències i percepcions personals, sinó també per la possibilitat de participar activament durant el procés metodològic de la IAP (Martí-Noguera, Martínez Salvá, Martí-Vilar i Marí Mollá, 2012).

No obstant això, més enllà d'aquests resultats i valoracions, l'objectiu central d'aquesta iniciativa, segons els mateixos investigadors, era que la responsabilitat social universitària tinga un contingut que mobilitze

mitjançant el diàleg i la negociació entre els ciutadans, que oferisca el resultat d'una concertació i planificació realitzada més enllà de les institucions, per les persones de la comunitat en què s'integren i de la qual depenen (Martí-Noguera, Martínez Salvá, Martí-Vilar i Marí Mollá, 2007: 2).

L'iteratiu desafiament d'establir un projecte de responsabilitat social universitària i la construcció d'una societat més sostenible per a totes les edats

Com s'observa en les propostes adés suggerides, la universitat pot exercir un rol significatiu en la construcció d'una societat per a totes les edats. La seua vinculació directa amb la societat, l'adopció de compromisos en els seus dife-

rents àmbits i l'administració sostenible dels seus recursos en matèria d'envel·liment i solidaritat intergeneracional poden contribuir en major o menor grau al desenvolupament d'una societat més justa i equitativa per a totes les edats.

En aquest sentit, i de retorn a la idea plantejada en l'inici d'aquest assaig, podem dir que el foment de la responsabilitat social desafiaconstantment les universitats a transformar el seu exercici del saber cap a la cerca i solució de problemes socials i mediambientals de diversa índole. En aquest cas, en favor de la reflexió i l'estudi sobre la discriminació que experimenten les persones majors, juntament amb la promoció de la seua inclusió i respecte a través de la cerca activa d'alternatives que permeten disminuir aquestes desigualtats i contribuir a l'equitat social que proposa la responsabilitat social universitària.

Donar resposta a aquesta problemàtica de rellevància social és una empresa complexa però no impossible. Es tracta d'un procés iteratiu que requereix activar una sèrie de vies concretes per a la seua instauració i posterior desenvolupament a llarg termini. El punt clau i més delicat abans de posar en marxa un projecte d'aquesta envergadura consisteix a visibilitzar i conscienciar els alts càrrecs directius i administratius sobre la importància i beneficis de construir una societat per a totes les edats. Aquest aspecte és fonamental per al desenvolupament reeixit i consensuat de les futures línies d'acció que es pretenguen desenvolupar des de la responsabilitat social universitària (Universidad Construye País, 2006). Sense l'empatia, el suport de les autoritats ni l'articulació de la gestió universitària, el procés serà difícil i lent. L'objectiu de sensibilitzar i aconseguir el compromís de les autoritats universitàries és assegurar que el projecte de construir una societat per a totes les edats siga part de la política activa de la seua gestió.

Paral·lel a la cerca i consolidació de suports amb les autoritats, és necessari constituir grups de treball compromesos amb la causa, a fi d'unir forces que permeten continuar amb l'establiment d'un projecte RSU amb aquestes característiques. Agrupar-se sota interessos i ideals compartits es tradueix en potents mobilitzacions i en l'impacte amplificat de les seues accions (Universidad Construye País, 2006).

Generades les xarxes i acceptat el projecte com a pla corporatiu i estratègic de la Universitat, la tercera via que caldria executar a curt termini per a consolidar la seua gestió socialment responsable és la definició conjunta de la missió i valors segons els objectius d'una societat per a totes les edats, amb la qual la universitat pugua respondre a la seua pròpia comunitat universitària, així com a l'entorn social on està establerta. Per a això, caldrà organitzar una sèrie de trobades, reflexions i accions compartides que permeten elaborar i definir de forma clara i precisa el pla d'acció, els seus respectius indicadors i instruments d'avaluació.

Transformar una idea de projecte en un projecte formulat, requereix molta anàlisi, clarificació d'idees, planificació d'estratègies, visió del seu desenvolupament cronològic, quantificació d'activitats i recursos requerits, etc. (Universidad Construye País, 2006).

No és possible construir un món més responsable i sostenible sense la sinergia i participació mancomunada. Tota la comunitat universitària ha d'assumir el compromís de difondre i posar en pràctica aquells principis i valors en favor d'una societat per a totes les edats a través dels 4 processos claus desenvolupats durant aquest assaig: la gestió, la docència, la recerca i l'extensió universitària.

A més, com a organització socialment responsable, els membres que la integren han de realitzar contínuament processos d'avaluació per a millorar les seues accions, enfortir els seus compromisos i contribuir més i de millor manera a la seua missió social. És necessari

involucrar tots els actors de la comunitat universitària en un autodiagnòstic continu del quefer institucional, amb eines apropiades per a garantir la transparència, la participació, i la millora contínua de la universitat cap a la seua responsabilització social, emmarcada en la cerca global d'un desenvolupament més humà i més sostenible (Vallaey, 2007: 11).

En definitiva, la participació en el compromís, diagnòstic, propostes, desenvolupament, avaluació i posterior rendició de comptes són passos essencials en l'evolució de la responsabilitat social universitària.

Per acabar, és necessari esmentar alguns aspectes que es plantegen com a desafiaments o projeccions futures en matèria de RSU. Una d'aquestes té relació amb la sostenibilitat en el temps de projectes emparats sota el marc de la RSU. En aquesta línia, las possibles formes d'obtenció de suports i recursos econòmics necessiten major atenció i deteniment. Entre les alternatives viables, cap la possibilitat de postular projectes i fons que poden concursar –nacionals i internacionals, públics o privats–, que permeten la vinculació directa amb les necessitats de la comunitat. També cal treballar més en l'enfortiment d'aliances amb altres institucions o entitats i generar convenis de col·laboració que permeten donar continuïtat a projectes d'aquesta envergadura.

Un altre aspecte important consisteix a seguir avançant en el canvi de paradigma de l'actual model de formació professional i aconseguir les respectives modificacions curriculars que permeten incloure la RSU com una competència genèrica i transversal a totes les formacions professionals. Com a gestora de coneixement, la universitat ha de propiciar la formació integral dels seus estudiants amb valors i comportaments basats en principis ètics i morals que concerneixen la societat. Però també ha de promoure en els seus funcionaris i docents una major consciència sobre la responsabilitat de cadascun. Per això, resulta

necessari establir una línia de capacitació i perfeccionament docent en matèria de responsabilitat social. Com va dir Martí-Noguera (2015: 122):

la universitat no solament forma professionals de gestió, forma també professorat que educarà al llarg del cicle professional, que sino està preparat per a transmetre valors i fomentar la responsabilitat, provocarà mantenir un statu quo de viure dependent de la norma, o també un raonament convencional.

En definitiva, i per concloure, aconseguir que aquestes accions i propostes siguin mers ideals i es convertisquen en una realitat depèn en gran manera de la reflexió crítica, gestió ètica i socialment responsable de la universitat, però també de cadascun de nosaltres com a membres de la societat.

Referències

- Alfageme, A., i Cabedo, S. (2005). Los programas universitarios para mayores. En S. Pinazo-Hernández i M. Sánchez (coord.). *Gerontología: actualización, innovación y propuestas*, 367-292. Madrid: Pearson Educación.
- Butlletí Oficial de l'Estat (2007). *Reial decret 1393/2007, de 29 d'octubre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments universitaris oficials*. Recuperat de <<https://www.boe.es/boe/dias/2007/10/30/pdfs/A44037-44048.pdf>>
<<https://www.boe.es/boe/dias/2007/10/30/pdfs/A44037-44048.pdf>>.
- Butler, R. N., i Lewis, M. I. (1973). *Aging and Mental Health*. St. Louis, MD: C.V. Mosby.
- Centre Llatinoamericà i Caribeny de Demografia i Comissió Econòmica per a Amèrica Llatina i el Carib (2011). *Los derechos de las personas mayores. Materiales de estudio y divulgación*. Hacia un cambio de paradigma sobre el envejecimiento y la vejez. Santiago de Chile: Naciones Unidas. Recuperat de <http://www.cepal.org/celade/noticias/documentosdetrabajo/2/43682/Modulo_1.pdf>
<http://www.cepal.org/celade/noticias/documentosdetrabajo/2/43682/Modulo_1.pdf>.
- De la Cuesta, M.; De la Cruz, C., i Rodríguez, J. (2010). *Responsabilidad social universitaria*. La Corunya: Netbiblio.
- De la Cuesta, M., i Sánchez, D. (Coord.) (2012). *Responsabilidad social universitaria 2.0*. La Corunya: Netbiblio.
- Díaz, L. (2011). Buen trato. En los medios de comunicación. En M. del Port Gómez, i P. Díaz (coord.), *Guía práctica para favorecer el buen trato a las personas mayores* (pp. 109-116). Madrid: Societat Espanyola de Geriatria i Gerontologia.

- European Anti Poverty Network (2012). *Guía de estilo para periodistas: Mira a las personas mayores*. Madrid: EAPN. Recuperat de <http://www.eapn.es/ARCHIVO/documentos/recursos/2/GuiaEstilo_PeriodistasyMayores.pdf>.
- Forés, A. (Coord.) (2013). *La universitat de l'experiència. Una excel·lent oportunitat per continuar aprenent*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- García Escudero, A. (2013). Detección del mal trato psicológico/emocional y trato infantilizador en residencias de mayores. *Documentos de Trabajo Social, Revista de Trabajo y Acción Social*, 52, 75-109. Recuperat de <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4644666>. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4644666>>.
- Gendron, T.; Welleford, E.; Inker, J. i White, J. (2015). The Language of Ageism: Why We Need to Use Words Carefully. *Gerontologist*, 1-10. doi: 10.1093/geront/gnv066
- Hernández-Rodríguez, G. (2007). Mitjans de comunicació de masses i imatges associades a la població anciana. En L. Álvarez, J. Evans. (Ed.) i B. Kristensen (aut.). *Comunicación e persoasmaiores: Actas do Foro Internacional*. Espanya, Colexio Profesional de Xornalistas de Galicia, 57-76.
- Institut de Majors i Servei Socials (2011). *Libro blanco del envejecimiento activo*. Madrid: IMSERSO.
- Lirio, J., i Morales, S. (2012). El repte de la formació del professorat per a un ensenyament de qualitat a les universitats de majors. *Revista Interuniversitaria de Pedagogia Social*, 19, 155-166. Recuperat de <<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=135025474011><http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=135025474011>>.
- Losada Baltar, A. (2004). Edadismo: consecuencias de los estereotipos, del prejuicio y la discriminación en la atención a las personas mayores. Algunas pautas para la intervención. *Informes Portal Mayores*, 14. Recuperat de <<http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/losada-edadismo-01.pdf>>.
- Martí-Noguera, J.; Martínez Salvá, F.; Martí-Vilar, M., i Marí Mollá, R. (2007). Responsabilidad social universitaria: acción aplicada de valoración del bienestar psicológico en personas adultas mayores institucionalizadas, *Polis, Revista latinoamericana*, 18, 1-17. doi: 10.4000/polis.4161
- Martí-Noguera, J.; Martínez Salvá, F.; Martí-Vilar, M., i Marí Mollá, R. (2012). Constitució d'una comunitat social d'investigació amb persones majors des de la responsabilitat social universitària. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 14(1), 61-79. Recuperat de <<http://roderic.uv.es/handle/10550/27987>>.
- Martí-Noguera, J. (2015). La responsabilitat social universitària: perspectives des de la psicologia. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 16(1), 109-125. doi: 10.7203/anuari.psicologia.16.1.109

- Martí-Vilar, M.; Mari, R., Martínez, F.; Climent, C., i Campos, F. (2005). Resolución de conflictos e interacción social desde una Comunidad Social de investigación. Una propuesta formativa desde la «Unidad de Investigación Centrada en la Persona». En *Participación, Animación e Intervención Socioeducativa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Recuperat de <<http://roderic.uv.es/handle/10550/36158>>.
- Martí-Vilar, M. (2013). *Envejecimiento saludable e intervención individual y grupal en personas mayores (2013-2014)*. [Material docent]. Recuperat de <<http://roderic.uv.es/handle/10550/39840>>.
- Martí-Vilar, M., i Rodríguez-Osorio, E. (2016). Formación en ética profesional y responsabilidad social universitaria aplicada a la psicología del envejecimiento saludable. En O. E. Arango et al. (Comp.). *Ética profesional y responsabilidad social universitaria: universidad, sociedad y sujeto*, 86-95. Medellín: Funlam. doi: 10.13140/RG.2.1.3009.1923
- Minichiello, V.; Browne, J., i Kendig, H. (2000). Perceptions and consequences of ageism. Views of older people. *Aging and Society*, 20(3), 253-278. doi: <http://dx.doi.org/10.1017/S0144686X99007710>
- Ministeri d'Educació (2011). *Estrategia Universidad 2015. Contribución de las universidades al progreso socioeconómico español 2010-2015*. Recuperat de <http://www.uab.cat/doc/DOC_cei_estrategia2015_edicio2011>.
- Nacions Unides (1995a). *Marc conceptual del programa per als preparatius i la observança de l'Any Internacional de les Persones d'Edat en 1999*. (A/50/114, 22 de març). Recuperat de <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/080/44/PDF/N9508044.pdf?OpenElement>>.
- Nacions Unides (1995b). *Els drets econòmics, socials i culturals de les persones d'edat. Observació general*, 6 (I/C.12/1995/16/Rev.1). Ginebra: Comitè de Drets Econòmics Socials i Culturals. Recuperat de <<http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/epcomm6s.htm>>.
- Nacions Unides (2003). *Declaració Política i Pla d'Acció Internacional de Madrid sobre l'Envel·liment. II Assemblea mundial sobre l'envel·liment*. Nova York: Nacions Unides. Recuperat de <<https://social.un.org/ageing-working-group/documents/mipaa-sp.pdf>>.
- Pérez Martínez, A.; Taronger Pérez, R., i Mesa Espinosa, M. (2017). La Responsabilidad Social Universitaria en la gestión estratégica de las universidades. *Revista Estrategia y Gestión Universitaria*, 5(1), 77-90. Recuperat de <<http://revistas.unica.cu/index.php/regu/article/download/603/720>>.
- Pinazo-Hernandis, S. (2013). Infantilización en los cuidados a las personas mayores en el contexto residencial. *Sociedad y Utopía, Revista de Ciencias Sociales*, 41, 252-282.

- Ruiz-Corbella, M., i Bautista Cerro-Ruiz, M. J. (2016). La responsabilidad social en la universidad española. *Teoría de la Educación*, 28, 159-188. doi: <http://dx.doi.org/10.14201/teoredu2016281159188>
- Sánchez, M. (Dir.) (2007). Programas intergeneracionales. Hacia una sociedad para todas las edades. *Colección Estudios Sociales*, 23. Recuperat de <https://www.amma.es/pdf/informe_programas_intergeneracionales_obra_social_la_caixa_2007.pdf>.
- Sirlin, C. (2008). Programas intergeneracionales. Hacia una sociedad para todas las edades. *Colección Estudios Sociales*, 23. Recuperat de <https://www.amma.es/pdf/informe_programas_intergeneracionales_obra_social_la_caixa_2007.pdf>.
- UNESCO (1998). *Autonomia, responsabilitat social i llibertat acadèmica. VII Conferència Mundial d'Educació*. París: Unesco. Recuperat de <<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001135/113549so.pdf>>.
- UNFPA (2017). *Una mirada sobre el envejecimiento. Informe técnico*. Panamá: Fondo de Población de las Naciones Unidas. Recuperat de <<http://lac.unfpa.org/es/publications/una-mirada-sobre-el-envejecimiento-0>>.
- Universidad Construye País (2006). *Una manera de ser universidad, teoría y práctica en la experiencia chilena*. Santiago de Xile: Projecte Universidad Construye País.
- Vallaes, F. (2007). Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. *Tecnológico de Monterrey*, 1-11. Recuperat de <<http://www.bibliotecavirtual.info/2011/12/responsabilidad-social-universitaria-propuesta-para-una-definicion-madura-y-eficiente/>>.
- Vallaes, F. (2008). Responsabilidad Social Universitaria: una nueva filosofía de gestión ética e inteligente para las universidades. *Revista Educación Superior y Sociedad*, 13(2), 191-220.
- Vallaes, F.; de la Cruz, C., i Sasia, P. (2009). *Responsabilidad Social Universitaria. Manual de primeros pasos*. Mèxic: McGraw Hill.
- Viladoti Presas, M., i Giles, H. (2012). Desenvolupament personal per a un enveïlliment satisfactori: el paper de la comunicació. *Llengua, Societat i Comunicació. Revista de Sociolingüística de la Universitat de Barcelona*, 10, 23-30.
- Villar, F.; Triadó, C.; Pinazo, S., i Solé, C. (2010). Reason for older adult participation in university programs in Spain. *Educational Gerontology*, 36(3), 244-259. doi: 10.1080/03601270903058341
- Villar, F.; López, O., i Celdrán, M. (2013). La generatividad en la vejez y su relación con el bienestar: ¿Quién más contribuye es quien más se beneficia? *Anales de Psicología*, 29(3), 897-906. doi: <http://dx.doi.org/10.6018/analesps.29.3.145171>

Data de recepció: 19-05-2017

Data d'acceptació: 15-12-2017